

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА
У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY
IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY
APPROACHES

A collection of papers

Edited by:

Stana Ristić, PhD, scientific advisor

Ivana Lazić Konjik, PhD, senior research associate

Nenad Ivanović, PhD, research associate

Belgrade

2016

ISBN 978-86-82873-56-3

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

Уредништво:

др Стана Ристић, научни саветник
др Ивана Лазић Коњик, виши научни сарадник
др Ненад Ивановић, научни сарадник

Београд
2016

Издавач:
Институт за српски језик САНУ

Рецензенти:
проф. др Андреја Желе
проф. др Вера Васић
проф. др Даринка Гортан Премк
др Људмила Ришкова

Коректура: аутори и Уредништво

Припрема за штампу:
Давор Палчић

Штампа:
Чигоја штампа

Тираж: 300

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикација не може се прештамповати, репродуковати или употребити у било
ком облику без писменог одобрења аутора као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in
writing from the author, as the holder of the copyright.

САДРЖАЈ

Предговор

I. ТИПОВИ РЕЧНИКА – ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ И ПРАКТИЧНИ РЕЗУЛТАТИ

Савремена дескриптивна лексикографија

Юрий Д. АПРЕСЯН, Об <i>Активном словаре русского языка</i>	13
Мария ЧОРОЛЕЕВА, Теория на лексикографията и класификацията на речниците	79
Твртко ПРЋИЋ, Какав нам општи речник српског језика највише треба	87
Nina LEDINEK, Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – temeljna konceptualna izhodišča	119

Електронска лексикографија, планирање и унапређење лексикографског рада

Ненад ИВАНОВИЋ, Милена ЈАКИЋ, Стана РИСТИЋ, Грађа Речника САНУ – потребе и могућности дигитализације у светлу савремених приступа	133
Снежана ПЕТРОВИЋ, Тома ТАСОВАЦ, Лексикографска анотација нестандардних облика у служби претраживости електронских речника	155
Исидора БЈЕЛАКОВИЋ, Електронско издање <i>Речника славносрпског језика</i> (предности, проблеми, могућности)	169

Историјска лексикографија

Маргарита И. ЧЕРНЫШЕВА, Современные достижения и проблемы русской исторической лексикографии	183
Јасна ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ, Марта БЈЕЛЕТИЋ, Приручни етимолошки речник српског језика – допринос савременој етимологији	197
Александр К. ШАПОШНИКОВ, Сравнительная лексикография славянских языков	211

Неографија

Диана БЛАГОЕВА, Съвременни подходи в славянската неографија	225
---	-----

Терминологија и терминографија

Маја KALEZIĆ, The Status of the Serbian Terminology Defined by the Serbian Language Policy Throughout its Contemporary and Future Plans. An Outline of the Terminological Algorithm	237
Мојца ŽAGAR KARER, Sodobni pristopi v slovenski terminografiji	249
Владан ЈОВАНОВИЋ, Терминографија и сродне дисциплине (из угла српске и словенске лингвистике)	261
Мира МИЛИЋ, Принципи састављања двојезичних терминолошких речника: енглеско-српски речник спортских термина. . .	273

Специјални речници

Ђорђе ОТАШЕВИЋ, Школски речници српског језика	289
Јасмина ДРАЖИЋ, Нејезички и језички фактори за конципирање речника колокација српског језика	305
Ружица ЛЕВУШКИНА, Дескриптивни речник лексема из сфере православне духовности у савременом српском језику	321
Бојана МИЛОСАВЉЕВИЋ, Од потребе до могућности израде речника говорне етикеције у српском језику	341

II. КОГНИТИВНИ ПРИСТУПИ – СТЕРЕОТИПИ И ЈЕЗИЧКА СЛИКА СВЕТА

Jerzy BARTMIŃSKI, Stanisława NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, O lubelskim <i>Słowniku stereotypów i symboli ludowych</i>	355
Стана РИСТИЋ, Ивана ЛАЗИЋ КОЊИК, Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији	377
Дејан АЈДАЧИЋ, Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света	395

Марија СТЕФАНОВИЋ, О асоцијативним речницима као извору за опис концепата (на примеру асоцијативног поља <i>дом</i> у руском језику)	409
Марина В. ПИМЕНОВА, Устойчивые единицы в диахронии и концептуальные формы ментальности	425
Радослава ТРНАВАЦ, Анализа сентимента: систем оцене и природни семантички метајезик	439
Ана ХАЛАС, Примена теорије прототипа у представљању поли-семије	455

III. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА И ЊИХОВА СИСТЕМСКА ОРГАНИЗАЦИЈА

Светлана М. ТОЛСТАЈА, Лексическое поле пицци и питания в славянских языках (к типологии «общих» номинаций)	473
Boris HLEBEC, A Contrastive Analysis of the Performative APPOINT and its Serbian Correspondents	493
Branka TAFRA, Dvojbe pri određivanju natuknice	515
Јелена АЈЦАНОВИЋ, Лексичко-семантичка обележја предикатива у прилошким предикатским изразима	533
Марија ВУЧКОВИЋ, Егзоцентричне сложенице које имају структуру: број 'три' с аугментативним значењем + именица	547
Danko ŠIPKA, A Prolegomenon to Automatic Detection of Errors in the Treatment of Lexical Anisomorphism	565

Branka Z. TAFRA
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
branka.tafra@hrstud.hr

DVOJBE PRI ODREĐIVANJU NATUKNICE

Leksikograf često stoji pred pitanjima koje leksičke jedinice mogu imati status natuknice, hoće li više značenja obraditi pod jednom natuknicom ili će uspostaviti novu natuknicu i koji lik treba imati natuknica. U članku se raspravlja o granicama riječi i vječnoj leksikografskoj dvojbi: jedna ili dvije natuknice te se nude moguća rješenja.

Ključne riječi: leksikografija, natuknica, višerječna, homonimija, konverzija, leksikalizacija.

1. Uvod

Informatičko doba i e-leksikografija već su odavno nametnuli nove zahtjeve pred leksikografe suočene s izradom elektroničkih rječnika raznih tipova pa je naslov ovoga rada pomalo anakroničan jer su dvojbe, o kojima će ovdje biti riječi, pri određivanju natuknice trebale biti davno riješene. Napredak jezičnih tehnologija odvija se svjetlosnom brzinom u odnosu na stalna vraćanja leksikografa na vječne teme kao što su pitanja jedna ili dvije natuknice, jednorječna ili višerječna natuknica i sl. Tomu je jedan od uzroka i činjenica da se leksikografijom dugo smatrala samo praksa izrade rječnika¹ te da se nakon mnogih stoljeća izrade rječnika teorija počela razvijati dosta kasno² s

¹ Za *Rječnik JAZU* nikad nisu napisane upute za obradu, dok danas za izradu novih rječnika nisu uopće rijetkost upute na stotinjak i više stranica.

² U Hrvatskoj je tek 1979. godine (Bratanić 1979) objavljen prvi rad o leksikografskim nazivima, zatim je osamdesetih godina izišlo još nekoliko radova koji su s teorijskoga stajališta obrađivali pojedine leksikografske probleme (Tafra 1986, 1988, 1989). Na razvoj su leksikografske teorije poticajno djelovali međunarodni leksikološko-leksikografski znanstveni skupovi koji su se u Jugoslaviji održavali od 1980. godine u organizaciji Međuakademijskoga odbora za leksikografiju, a u Hrvatskoj su se takvi vrlo uspješni skupovi održavali od 1989. godine zaslugom pokojnoga akademika Rudolfa Filipovića.

obzirom na dugu povijest leksikografije, ali i da je leksikografija vrlo konzervativna disciplina koja je zatvorena za primjenu spoznaja iz jezikoslovne literature pa treba proći dosta vremena da se promijene neke ustaljene navike u izradi rječnika. Unatoč tomu što se sve više zna kako treba raditi rječnike, unatoč tomu što su korpusi zamijenili mukotrпно вишедесетлјетно ispisivanje izvorâ za rječnik, što su računalni programi zamijenili olovku i papir, što je internetsko brzo pretraživanje svih mogućih informacija zamijenilo traganje po rječnicima, enciklopedijama i drugim priručnicima, unatoč tomu što postoje instituti i ekipe leksikografa, još uvijek rječnici pate od nekih „dječjih bolesti“,³ još uvijek se, barem na ovim južnoslavenskim prostorima, rade presporo, još se ne nazire kraj mnogim velikim rječnicima: *Rječnik SANU* od prve zamisli i početka skupljanja građe već je prevalio stoljeće, *Rječnik JAZU* završen je nakon gotovo stotinu godina (1880–1976), a njegove *Dopune*, na kojima se radilo desetljećima,⁴ nikad nisu ni počele izlaziti iako su prva dva sveska bila završena, dok se *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića radi u Akademiji s prekidima preko 65 godina i ne zna se kad će se završiti. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* nažalost ni nakon tri desetljeća od prvoga objavljenoga sveska još nije ni blizu kraja. Sličnu sudbinu dijeli i *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* jer je 20. svezak iz 2014. došao tek do natuknice *zapovjednica*. Ostaje nedokučivo kako je između dva-ju svjetskih ratova Tomo Maretić, uza sve druge poslove, sâm obradio pet knjiga enciklopedijskoga formata (više od 5300 stranica) *Rječnika JAZU*.

U moru leksikografskih problema izabrali smo natuknicu kao prvi problem pred kojim se nađe leksikograf kad počne obrađivati rječnik. Kao što Nikolić (2014) kaže, obično se misli da je najteži problem definiranje značenja, što on naziva gimnastikom uma, ali svaki leksikograf prije te gimnastike dobro se zagrije tražeći odgovore na naočigled vrlo jednostavna pitanja, primjerice kako glasi natuknički lik pridjeva od *um*.⁵

Leksikograf mora odlučiti što je leksička jedinica, hoće li natuknice biti samo jednorječne ili neće, hoće li uzimati jezične jedinice veće i manje od riječi, mora povući granice između homonimije i polisemije, leksikalizacije i sintagmatizacije, leksikalizacije i idiomatizacije, konverzije i polisemije. Univerzalnoga kriterija nema jer se i u pojedinim leksikografijama ne obrađuju jednako jednaki primjeri. Primjerice, u engleskoj će leksikografiji ho-

³ Gotovo pa je sizifovski posao stalno upozoravati na rječničke pogreške.

⁴ Autorica je ovoga rada radila na velikim projektima: na *Dopunama* 20 godina i 14 godina na suvremenom velikom rječniku. Da institutski rad nije zamijenila fakultetskim, bio bi to cijeli radni vijek na fantomskim rječnicima.

⁵ Moguća su tri, o čem poslije.

mografija igrati veću ulogu nego u hrvatskoj pa će dvojba biti treba li sve homografe obraditi u jednom rječničkom članku ili ne treba bez obzira na to jesu li posrijedi različite vrste riječi. Atkins i Rundel (2009: 194) navode primjere iz engleskih rječnika; u jednom postoji samo jedan rječnički članak s natuknicom *paramilitary* bez podnatuknica, u drugom dva rječnička članka *paramilitary*¹ adj i *paramilitary*² n, a u trećem jedan rječnički članak s numeriranim podčlancima za pridjev i za imenicu. Iz toga se jednoga primjera vidi da su iskorišteni svi načini obrade tih homografa. Izvori većine problema pri uspostavi natuknica leže u nepotpunim gramatičkim opisima i u mnoštvu neusuglašenih leksikoloških pristupa leksičkoj jedinici. Ako se zanemari činjenica da se rječnici često rade kompilacijom postojećih i da se pritom prenose i pogreške iz starih, glavni izvor većine promašaja u izradi bilo kojega rječnika jest u teškoći utvrđivanja identiteta leksičke jedinice koja je kandidat za natuknicu i utvrđivanja u kojem liku ona dolazi. Tek nakon što to riješi, leksikograf se može suočiti sa svim izazovima desne strane rječnika.

2. Osnovno pojmovlje i nazivlje

U hrvatskoj je leksikografiji za naslov rječničkoga članka ustaljen naziv *natuknica*. U nekim tipovima rječnika postoji i *nadnatuknica*, a u mnogima i *podnatuknica*. Za nadnatuknicu se moraju uspostaviti posebni kriteriji, za svaki tip rječnika drukčiji, npr. u frazeološkim je to morfološki kriterij (barem to tako primjenjuje HFR), a u tezaurusu hiperonim, u oba su slučaja većinom jednorječne, premda ima i dvorječnih, npr. u novom će se frazeološkom naći *slijepi miš* kao nadnatuknica za frazeme *igrati se sljepog miša*, *igrati se* (s kim) *sljepog miša*. Podnatuknice dolaze redovito u rječnicima koji su strukturirani po tvorbenim gnijezdima, ali i u drugima zbog gramatičkih ili semantičkih razloga, ili jednostavno zbog ekonomičnosti da se uštedi na prostoru. Najčešće je riječ o povratnom glagolu, o prilogu motiviranom pridjevom, glagolskoj imenici ili o obličnoj inačici natuknice kao što je množinski oblik s nekim novim značenjem koje nema jednina. Primjerice, u *Rječniku LZ–ŠK* glagolske su imenice debelim slovima navedene na kraju članaka s glagolskom natuknicom samo s gramatičkom odrednicom (kvalifikatorom) *gl im*. Druge su vrste podnatuknica terminološke, kolokacijske i frazeološke sveze, ali i paradigmatički oblici koje je kao leksikografske novine uveo u hrvatsku leksikografiju Bujas (1999) koji je stavljao oblike riječi kao podnatuknice, npr. pod natuknicom *nos* nalaze se i podnatuknice *nosa*, *nosu*, *nosom*. U dvojezičnom rječniku takva odluka ima praktično značenje radi prevođenja jer se obično oblici nalaze u kolokacijama i frazemima (*pred nosom*, *dobiti po nosu*).

Po svojoj strukturi natuknice mogu biti jednorječne, dvorječne i višerječne, zatim mogu biti kratice i jedinice manje od leksema (prefiksi, prefiksoidi, sufiksoidi, slova ...). Hrvatska leksikografija daje prednost jednorječnim natuknicama, premda se, pogotovo u terminološkim rječnicima, sve više nalazi višerječnih natuknica. Kriteriji za odabir jednorječnih natuknica uglavnom se podudaraju s pripadnošću riječi pojedinomu leksičko-gramatičkomu razredu, dok za ostale natuknice, na primjer višerječne natuknice i kratice, nisu razrađeni.

Natuknički se lik obično naziva *kanonskim oblikom*⁶ riječi (Zgusta 1991, Landau 1993), ali se može zvati i rječničkim likom. On se najčešće podudara s osnovnim gramatičkim likom promjenjive riječi koji je predstavnik gramatičke paradigme, a razlikuje se od jezika do jezika, no u većini jezika „kanonski oblici sada su utvrđeni tradicijom i leksikograf će učiniti dobro da ne napušta tu tradiciju, osim ako razlozi za promjenu nisu zaista imperativni i ako leksikograf priprema rječnik koji će zaista imati autoritativni uticaj“ (Zgusta 1991: 116). Međutim, osnovni se rječnički i gramatički lik ne moraju podudarati, ali se događa da i nije uvijek sigurno kako glasi kanonski lik. Na prvom je mjestu ipak problem hoće li se uopće nekoj jezičnoj jedinici dati status natuknice.

3. Kandidati za natuknicu

Svaka riječ kao predstavnik leksičko-gramatičkoga razreda može biti natuknica. I to je jasno. No, često su nejasne granice riječi pa nema uvijek jednoznačnih odgovora je li posrijedi jedna riječ ili su dvije riječi.⁷ Problem stvaraju osobito homografski kanonski likovi, koji se javljaju u tri slučaja: a) homonimija, b) konverzija, c) nulti leksičko-semantički odnos kod heterofonskih homograma ako rječnik nije akcentiran (npr. *luk* i *luk*).

3.1. Granice homonimije

Leksikografi bi trebali odrediti što smatraju homonimijom te homonime obrojčati brojkom ispred ili iza natuknice. Za nas je homonimija leksičko-semantički odnos dvaju ili više leksema koji pripadaju istoj vrsti riječi, istomu idiomu, istomu vremenskomu odsječku, koji imaju jednake⁸ izraze (u hr-

⁶ U hrvatskom jeziku treba razlikovati *lik* za osnovnu pojavnost riječi i *oblik* za promjenjivu pojavnost.

⁷ O granicama riječi (jedna ili dvije), o asimetričnom odnosu derivatema i leksema (svaka tvorenica nije automatski kandidat za natuknicu), ali i o samim rječotvornim granicama (granica fleksije i sufiksacije) više u Tafra 2014.

⁸ Nažalost, jezikoslovcima često kažu *iste*, a treba *jednake izraze*, jer je isto samo ono što je identično samo sa sobom, a kako su dva leksema, njihovi su izrazi jednaki. Jednako tako zaboravlja se da u hrvatskom naglasak ima distinktivnu ulogu pa *lûk* i *lûk* nisu homonimi.

vatskom su to homofonski homografi) i koji u svojoj semantičkoj strukturi nemaju ni jedan integralni sem. Premda je to jasno, često se homonimima proglašavaju riječi nastale konverzijom, iako one pripadaju različitim leksičko-gramatičkim razredima i iako se, s obzirom na to da pripadaju istoj tvorbenoj porodici, semantički preklapaju. Dakle, temeljna je pretpostavka za ostvarenje bilo kojega leksičko-semantičkoga odnosa, pa i homonimijskoga, pripadnost istoj vrsti riječi. Stoga leksemi tipa *dòbro* (imenica) i *dòbro* (prilog) nisu homonimi pa ne bi trebali biti obrojčani kao što to imaju *Rječnik LZ–ŠK*, *VRH*, *RSJ*, jer su obrojčavanjem izjednačeni s homonimima *bòb¹* i *bòb²*.

Knežević je (1970) objavio rječnik⁹ homofona i homograma u hrvatskom i srpskom, s tim da je u odnos stavio i različite vrste riječi, npr. *skùp* im i *skùp* pridj, ali i oblike riječi, npr. *dân* im i *dân* gl prid. Prvi par svrstavamo u heterografe, a drugi u homografe. Ako se ne pišu naglasci (*pas* i *pas*), tada ih nazivamo homogrami.¹⁰ Ni jedan od tih dvaju parova ne ulazi u leksičko-semantičke odnose jer nisu jedinice iste razine. Iako je od Kneževićeva rada mnogo toga napisano o homonimiji, i dalje se, nažalost, pod homonimiju svrstava zapravo homografija, ali i polisemija. Tako Samardžija (1989) smatra da su *dopisati* ‘dodati pismu’ i *dopisati* ‘dočeti pisanje’, *sat* ‘naprava za mjerenje vremena’ i *sat* ‘odsječak vremena’ te *zlo* im, *zlo* prid s i *zlo* pril homonimi. Držeći se tvorbenoga kriterija Hudeček i Mihaljević (2009) proglašavaju homonimima istopisne riječi kojima je tvorbeno osnova različita, npr. *crvenjenje* < *crveniti* i *crvenjenje* < *crvenjeti*, pa dopuštanjem da se homonimi mogu djelomice značenjski podudarati, odnosno da mogu imati koji zajednički sem poništavaju najvažniju granicu između homonimije i polisemije, ali i poligenezu u nastanku riječi. U najnovijem jednojezičniku Školske knjige u predgovoru stoji (*VRH* 2015: XIII): „Homonimni leksemi obilježeni su eksponentom iza natuknice: to su *homografi* (...) Različite vrste riječi, obično pridjev i prilog, također su obilježene eksponentom.“ Tako su obrojčane heterofonske natuknice (*pas¹*, *pas²*), različite vrste riječi (*majstorski¹* prid, *majstorski²* pril), ali i homonimi (*list¹*, *list²*). Naime, natuknice nisu naglašene (podatak o naglasku nalazi se u gramatičkom bloku informacija), što je velik leksikografski nazadak s obzirom na današnji stupanj tehničkih mogućnosti, ali i na leksikološke spoznaje. U svakom slučaju bilo bi ispravnije u uvodu napisati da se homografske natuknice obrojčavaju, a ne proglašavati ih homonimima.

Pri razgraničavanju homonimije i polisemije treba voditi računa i o tome da se razgraniče apelativ i onim (ako rječnik sadrži onime) među kojima po-

⁹ Takav je rječnik koristan u učenju drugoga jezika.

¹⁰ Više o tome u Tafra 2011.

stoji motivacija. Motivacija je jedina veza među njima, pa ako rječnik nije strukturiran po tvorbenim porodicama, svaka riječ treba imati svoj rječnički članak. Potpuno je pogrešno taj odnos svoditi isključivo na pravopisnu razinu kao što su učinile Hudeček i Mihaljević (2009: 164) koje tvrde da su primjeri *bog – Bog, crkva – Crkva, crnac – Crnac* polisemija jer je razlika samo u velikom i malom slovu, što je ionako posljedica konvencije, pravopisa. U hrvatskom jeziku to nije ni polisemija ni homonimija, a pravopis pritom uopće ne igra nikakvu ulogu jer je jednak odnos između takvih riječi i u njemačkom (*Schmied* ‘kovač’, *Schmied* ‘prezime’) i u hrvatskom bilo da je riječ o deonimizaciji (*Tesla, tesla*) ili onimizaciji (*dunja, Dunja*). Apelativ i ime dvije su riječi i prema gramatičkim i prema semantičkim obilježjima¹¹ koje veže samo pripadnost istoj tvorbenoj porodici, ali ne i leksičko-semantički odnos, pa zaista začuđuju suprotne tvrdnje u znanstvenim radovima, npr. da je prezime tipa *Popov* u homonimijskom odnosu s motivirajućim pridjevom (Rakić 2002–2003). Prezime je nastalo konverzijom (poimeničenjem pridjeva) i onimizacijom. Ne vidimo nijedan argument da bi riječi *Popov* i *popov* bile homonimi jer nisu usporedive ni na izraznoj ni na sadržajnoj razini: različite su vrste riječi, u srpskom nemaju jednak izraz, ime nema leksičko značenje, a homonimija je izrazno-sadržajni odnos među leksemima.

3.2. Granice konverzije

Babić je u svoju *Tvorbu riječi* uvrstio konverziju (preobrazbu), ali ju on ne smatra „pravom tvorbom jer riječ mijenja samo svoje gramatičko obilježje, a djelomično i svoje značenje, ali ne djelovanjem tvorbenoga elementa“ (1986: 37). Ostavljajući po strani terminološko značenje omiljenoga pridjeva „pravi“ u raznim jezikoslovnim razredbama (pravi sinonimi, pravi homonimi, prava tvorba, kao da postoji što krivo), konverziju (preobrazbu) smatramo jednim od načina nastanka nove riječi. Konverzija je česta pojava u mnogim jezicima, čak i u onima, kao što je hrvatski, u kojima je plodna afiksna tvorba, a svaki nastanak nove riječi „ravnopravan“ je s tvorbom tvorbenim morfemima.¹² U jezicima se konverzija ne mora ostvarivati podjednako. Primjerice, u hrvatskom je većinom poznata motivirajuća riječ,

¹¹ Usp. Tafra i Košutar 2009.

¹² Postoje vrlo oprečna mišljenja o konverziji pa Lieber (2005) s pravom zaključuje da je to bojno polje na kojem se već godinama bori nekoliko teorija. Uključujući jednako gramatiku i semantiku u proces nastanka novih riječi, u rječotvorju prepoznajemo osim izvedenica i složenica još i kraćenice, promjenjenice (fonološke), naličnice, posuđenice, prevedenice, oživljenice, sastavljenice (nastale leksikalizacijom), višerječnice, onime (nastale onimizacijom), eponime (nastale deonimizacijom) i homonime (nastale depolisemizacijom) (Tafra i Košutar 2009), a sve su to kandidati za natuknice.

dok se u engleskom može postaviti pitanje koja je od dviju homografskih riječi motivirajuća, a koja motivirana, npr. smjer može biti imenica X [X – ‘mladunče’] => glagol [‘roditi X’], npr. *lamb* ‘janje’ ~ [to] *lamb* ‘ojanjiti se’ ili glagol X [X – ‘radnja’] => imenica [‘količina radnje X’], npr. [to] *look* ‘izgledati’ ~ *look* ‘izgled’ itd. Kad se usporede primjeri kao što su [to] *cook* ‘kuhati’ ~ *cook* ‘kuhar’ te *read* ‘čitati’ ~ *reader* ‘čitač’, tada su moguća dva tumačenja prvoga primjera: ili kao konverzija ili kao tvorba nultim sufiksom koji je sinonim agentivnoga sufiksa *-er* (Meljčuk 2000). Budući da motivirajuća riječ prelazi u motiviranu riječ bez dodavanja afikasa ($a_1 \Rightarrow a_2$), smatramo da se motivirana riječ ne može segmentirati na morfeme te da je riječ o nultoj afiksaciji (bezafiksnoj tvorbi), a ne o nultom sufiksu.

Konverzija je samo djelomično uočena, rjeđe kao izlučena natuknica kao što je u Anića leksikalizacija i pouskličenje glagolskoga oblika *jest*, a ponekad se ona uočava u definicijama unatoč tomu što natuknica nema adekvatnu gramatičku odrednicu. Neki jezikoslovci smatraju da konverzijom nastaju homonimi, što bi značilo da se takve natuknice u rječniku trebaju obročati. Međutim, dvostruka je zapreka u svim primjerima konverzije za homonimijski odnos: posrijedi su dvije različite vrste riječi i među njima postoji semantička kohezija.

Moguća su dva osnovna načina obrade konverzije u rječnicima:

a) Primjenjuje se formalni kriterij pa se svi homografi koji pripadaju različitim vrstama riječi obrađuju pod jednom natuknicom. Dobar je primjer NODE u kojem je natuknica forma bez gramatičkoga sadržaja, a rječnički je članak podijeljen primarno prema kategorijalnomu značenju natuknice (imenica, pridjev ...), a sekundarno prema leksičkomu značenju:

read ► **verb** [slijedi obrada]

► **noun** [slijedi obrada]

Pritom se pazi koja je riječ motivirajuća, a koja je motivirana pa je tako natuknica **preview** prvo obrađena kao imenica, a potom kao glagol.

b) Bez obzira na homografiju svaka riječ koja ima gramatičku odrednicu druge vrste riječi obrađuje se u svom članku. S obzirom na to da je u hrvatskoj i srpskoj leksikografiji pripadnost vrsti riječi glavni kriterij za uspostavu natuknice, to je u postojećim rječnicima neke članke trebalo obraditi kao dva ili tri, odnosno za riječ dobivenu konverzijom trebalo je uspostaviti novu natuknicu.

Osim imenice *mlada*, koja se redovito obrađuje u rječnicima, ima još dosta primjera poimeničenja, ali i drugih primjera konverzije koje rječnici ne prepoznaju. Rajna Dragičević je (2012) na primjerima poprijedloženja

imenica *vrh*, *dno*, *kraj*, *duž*, *put*, *mjesto* i *čelo* pokazala da je konverzijom nastalo sedam novih riječi koje su ostale u semantičkoj vezi s imenicama jer su zadržale dio semantičkoga sadržaja. RSJ ima dvije natuknice *mesto* (*mjesto*), ali samo kao prefiksoid jednu natuknicu *super-*. S obzirom na to da nekoliko leksičkih jedinica ima jednake izraze, trebalo je uspostaviti četiri natuknice: *super* pridj. 'izvrstan, odličan', *super* pril. 'izvrsno, odlično', *super* im. 'vrsta benzina', *super-* prefiksoid 'u složenicama znači najviše i najbolje u nekom svojstvu', kako je u VRH-u, samo bez obrojčavanja prvih triju jer one nisu homonimi. Ako u hrvatskom *velečasni* znači 'svećenik', a u srpskom *presvetli* 'velikodostojnik' (svjetovni ili crkveni), onda su u tom značenju to imenice, a ne pridjevi kao što ih određuju rječnici (VRH, RSJ). Treba napraviti test sinonimne supstitucije pa provjeriti o kojoj se vrsti riječi radi. Tako je u primjeru *Jednih su godina* moguća sinonimna zamjena *Istih su godina*, a u primjeru *Jedni rade, drugi sjede* zamjena ne mijenja značenje: *Neki rade, ostali sjede*. Prema tomu riječ je o drugim riječima, a ne o rednom broju *drugi* i o množini broja *jedan* (RSJ) koji po logici stvari ne može imati množinu. Množinski lik kvantifikatora *jedni* (*jedni svatovi*) pridjev je koji dolazi uz imenice *pluralia tantum*. Očito je da svi ti primjeri ne pripadaju u rječnički članak pod natuknicu *jedan* gl. br.

Puni su rječnici primjera obrade riječi iz različitih leksičko-gramatičkih razreda pod jednom natuknicom. To ne bi bilo pogrešno da je koncepcija rječnika slična kao što ju ima NODE, ali nije, pa jednostavno ima „manjka“ natuknica. Na primjer, Anić natuknicu *putem* smatra samo prilogom navodeći primjere *pismenim putem* i *putem pošte*. Suvišno je tumačiti da je u prvom primjeru *putem* imenica, u drugom prijedlog, a da za prilog nema primjera, a mogao bi biti, primjerice, *Objasnit ću ti putem*. RSJ navodi pod natuknicom *put* „5. (instr. putem) u predloškoj službi“, a VRH ima samo prijedlog *putem*. Riječ je o konverziji, odnosno o poprijedloženju i popriloženju, dakle trebale bi se uspostaviti dvije natuknice. Nekad može pomoći analogija, npr. očekivalo bi se da će VRH pozdrav *zdravo* obraditi pod drugom natuknicom, kao usklik, a ne pod prilogom, kad je *doviđenja* odredio kao usklik. Preobrazba je išla u ovom smjeru: pridjev → prilog → usklik pa je bilo dovoljno razloga za uspostavu dviju homografskih natuknica.

Zbog neuzimanja u obzir konverzije rječnici ponekad narušavaju ekvivalentnost lijeve i desne strane, npr.: **plus** *m* znak za zbrajanje; više (*Rječnik LZ-ŠK*); **zeleni** *prid. odr.* 1. onaj koji ima na sebi kakvu zelenu odjeću ... 2. pripadnik raznih političkih stranaka (Anić). U prvom je slučaju imenica definirana kao prilog ('više'), a u drugom pridjev kao imenica. Rakić (2002–2003) smatra da se pridjev *zeleni* uvijek može dopuniti imenicom muškoga roda koja označuje objekt zelene boje te da je Tafra (1998) vjerojatno imala

na umu njemačku političku situaciju (*Die Grünen*). Činjenice su drugačije. Prijedlog da *zeleni*¹³ treba imati svoju natuknicu temelji se upravo na nepostojanju imenice koja bi bila izostavljena iz pretpostavljene sintagme u primjerima *Stranka zelenih u Njemačkoj* (ne mora se govoriti njemačko ime) ili *Zeleni Hrvatske*. Budući da su širom svijeta danas aktivne stranke zelenih, očito je da je riječ o poimeničenju pridjeva, o imenici *zeleni* kao političkom nazivu. Rječnici su uvijek korak iza jezikoslovnih spoznaja jer se rade dugo i jer se često rade kompilacijom. No, ako u jezikoslovnoj literaturi nema suglasnosti, tada će leksikograf biti skloniji ići već utrtim stazama, što u ovom slučaju znači da neće unositi imenicu *zeleni*.

Nakon istraživanja konverzije s gramatičkoga i leksikografskoga stajališta (Tafra 1998) konverzija u hrvatskom više nije rubna pojava, nego poprima sve više status „ravnopravnoga“ načina nastanka novih riječi. A da jesu nove riječi, najzornije dokazuju onimizirani primjeri konverzije: *Hrvatska, Engleska, Novi, Krasno* ... No, malo teže ide prihvaćanje da riječi *stotina, tisuća, milijun* itd. kad znače točno izbrojenu količinu nisu imenice, kako stoji u gramatikama i rječnicima, da nemaju kategoriju broja, da su nepromjenjive riječi (*s milijun, bez milijun eura*), da su brojevi, a kad znače ‘mnoštvo’ (*tisuće, milijuni ljudi*), da nisu više brojevi, nego su imenice koje imaju kategoriju broja, koje su dakle promjenjive.¹⁴ Sinkronijski gledano, riječ je o konverziji brojeva u imenice. RSJ ima jednu natuknicu *milijun* i *hiljada* kao imenice. Pod 1. stoji odredba „u funkciji broja“, a pod 2. „u funkciji imenice, obično u mn.“, što je na pola puta leksikografske ispravnosti. Naime, ako leksikograf natuknicu odredi kao imenicu, onda se razumijeva da ima sve imenične funkcije, a obilježavaju se samo neimenične. Trebalo je jednako obraditi i druge slične natuknice, npr. *stotina, sto*. Koliko je još nejasnoća u rasvjetljavanju pojma vrste riječi, pokazuje VRH koji ima dvije natuknice *milijun*, kao imenicu i broj, ali samo jednu natuknicu *milijarda, stotina, tisuća* kao imenice, iako u rječničkim člancima navodi dva značenja: ‘točno izbrojena količina’ i ‘nedifinirana velika količina’.¹⁵ VRH je uveo još jedan primjer konverzije (prema predgovoru homonimije!): *dvije* gl br i *dvije* im ž. ŠRHJ pak ima samo *dvije* im ž, a u rječničkom članku pod

¹³ Upravo su poimeničeni pridjevi bili poticaj da se predloži da se u gramatike uz postojeće tri imenične deklinacije (*a, e, i*) uvede i četvrta – pridjevna, ali i peta – nulta za nepromjenjive imenice (Tafra 2005).

¹⁴ Usp. njem. *hundert, Hundert; tausend, Tausend*.

¹⁵ U dokazivanju da veliki „okrugli“ brojevi trebaju imati dvije natuknice uzet je primjer dviju riječi *milijun* br i *milijun* im (Tafra 1989, 2005) zbog toga što redni broj *milijunti* i pridjev *milijunski* tvoren od imenice uvjerljivo potvrđuju tezu, ali sve rečeno za *milijun* vrijedi i za druge slične riječi.

natuknicom *dva* i ne spominje se ženski rod. Kad se uspostavljala imenična natuknica, nitko nije imao na umu morfološka obilježja (deklinacijski tip, kategorija roda u broja *dva*) i sintaktička (slaganje u sintagmi), ali i semantička (značenje izbrojene količine), što sve zajedno određuje riječ *dvije* kao broj, a nikako kao imenicu.

Najveći je pomak u određivanju natukničkoga niza napravljen u novijim hrvatskim frazeološkim rječnicima koje objavljuju Antica Menac i Željka Fink sa suradnicima u kojima je prvi put općenito u frazeografiji razgraničena obrada polisemije i konverzije. Konverzija je bila dosad „utopljena“ u polisemiju,¹⁶ a u novijim se frazeološkim rječnicima njezina obrada razlikuje tako što se različita značenja jednoga frazema označuju brojevima, a frazemi različita kategorijalnoga značenja obrađuju se pod jednom natuknicom, iako se smatraju posebnim frazemima, te se obilježavaju velikim slovima:

a) polisemija

kao da su krave žvakale

1. (*koga*) odjeven u zgužvanu odjeću
2. (*što*) potpuno zgužvan /o odjeći/

b) konverzija

bog bogova

- A) izvrstan, odličan, izvanredan, sjajan
- B) izvrsno, odlično, izvanredno, sjajno
- C) izvrsno!, odlično!, sjajno!

Čini se da je problem konverzije za leksikografiju nešto širi nego za gramatiku jer se gramatika ne mora baviti pojedinačnim slučajevima, a leksikografija mora. Konverziju je veoma teško lučiti od upotrebe jedne riječi u funkciji druge. Ako leksikograf ne smatra da je u nekom slučaju riječ o konverziji, trebao bi barem zabilježiti da joj je promijenjena funkcija. Budući da je klasična podjela riječi na vrste još uvijek glavni kriterij za uspostavu natuknice, u jednom se rječničkom članku ne bi smjele naći dvije odrednice za vrstu riječi. Nova gramatička odrednica vrste ujedno je i mjerilo za uspostavu nove natuknice. Ona je znak da je riječ o novoj leksičkoj jedinici koja se razlikuje i gramatički i semantički od svoga homografskoga parnjaka. Ako se zbog ekonomičnosti ili zbog leksikografske tradicije odluči drukčije te se u jednom članku obrade leksičke jedinice koje pripadaju dvjema vrstama riječi, primjerice prilozi motivirani pridjevom, takva se obrada treba obrazložiti u uvodu i dosljedno provesti.

¹⁶ Argumentacija da u frazeološkim rječnicima treba razgraničiti homonimiju, polisemiju i konverziju dana je u Tafra 2005. (rasprava *Frazeološki izazovi*).

3.3. Gramatička višeznačnost nasuprot rječotvorju

Davanje supletivima status natuknica ima, pogotovo u dvojezičnicima, praktično značenje za korisnika, ali variranje gramatičkih kategorija u jednoj riječi, što se može smatrati gramatičkom višeznačnošću, ne bi smjelo utjecati na uspostavu novih natuknica jer se promjene događaju u jednoj riječi. Tako imenice, osim što su većinom jednorodovne, mogu biti dvorodovne, općerodovne i raznorodovne te mogu prelaziti iz nebrojivih u brojive (Tafra 2007), mogu imati dubletne množinske paradigme, ali sve to pripada gramatici, a ne rječotvorju, odnosno desnoj strani rječnika, a ne lijevoj. Međutim, ima leksikografa koji ne misle tako. *Rječnik LZ–ŠK* ima dvije homografske natuknice *oko*, a razlog je što postoje dvije množinske paradigme. Ne treba objašnjavati da su *oka* na mreži nastala metaforizacijom kao i *kurje oči*, a što se takvom obradom ne vidi, i da nije u pitanju nova riječ. Iako postoji slična distribucija dvojnih oblika prema značenju: *kolekcija satova, kasni sati; duge uši, uha na loncu*, nijedan rječnik, opravdano, nema dvije natuknice *sat* i *uho*. No, zbog *duševnih* i *ljubavnih boli te trudničkih bolova* *Rječnik LZ–ŠK* uvodi dvije natuknice jednaka izraza – *bol* te ih obročava kao da su homonimi. Natuknica muškoga roda definirana je kao ‘osjet fizičke patnje’, a ženskoga kao ‘osjet psihičke patnje’. Leksikografski/a *bol* proširio/la se na ŠRHJ i VRH jer i oni imaju dvije natuknice. Prema tim rječnicima govornik bi morao reći da ne može spavati od bola i boli, ako ga kojim slučajem boli i tijelo i duša. Ako se promjenjivost gramatičkih oznaka kategorijâ broja i roda promatra kao višeznačnost, analogno leksičkoj višeznačnosti, ostaje na kraju najteže pitanje: dokle seže višeznačnost, odnosno kad se ona počinje raspadati, što je teorijski moguće u obje vrsti višeznačnosti. Smatramo da promjene gramatičkih oznaka u ovom slučaju nisu dovoljne da bi se moglo govoriti o dvjema riječima. Naime, i ovdje treba krenuti od leksičkoga značenja. Budući da među navedenim značenjima postoji semantička kohezija, nije mogla nastati depolisemizacija. Posljedice bi bile dalekosežne ako bismo svako odstupanje od prototipnoga ostvaraja u fleksiji proglašavali novom leksičkom jedinicom. Tada bismo imali, na primjer, tri riječi *drvo*: **drvo** sg. t.¹⁷ G *drveta* (zbirna *drveće*) stablo: *rastu dva drveta*; **drvo**, G *drva*, sg. t. tvar: *kuća od drva*; **drvo**, G *drva*, G mn *drvâ* ogrjev: *dočekati zimu bez drvâ*.

Leksikografi znaju obrađivati jednu riječ, višeznačnicu, pod dvjema natuknicama, ali i dvije riječi kao dva oblika jedne riječi pod jednom natuknicom jer ne uočavaju dva sufiksa u tvorbi pridjeva. Više je puta pisano (Fekete 1984, Babić 1986, Tafra 1988, Ristić 2013) o razgraničavanju opisnih

¹⁷ U hrvatskom standardnom jeziku više se ne upotrebljava množina *drveta*.

pridjeva na *-(a)n* i odnosnih na *-ni*, ali rječnici i dalje odnosni pridjev na *-ni* smatraju određenim likom opisnoga pridjeva. VRH i RSJ imaju samo jednu natuknicu, RSJ u zagrade stavlja odrednicu *odr.* (= određeni), dok ŠRHJ ima dvije natuknice, kako i treba: *kišan, kišni; sunčan, sunčani; žučan, žučni*. Nije riječ o oblicima,¹⁸ nego o dvjema riječima koje se razlikuju: opisni pridjev ima sinonimnu zamjenu, ima komparativ, ima gramatičku oznaku vida, odnosni to nema, opisni se sklanja po dvjema vrstama sklonidbe, a odnosni po jednoj i može se definirati tipskom definicijom ‘koji se odnosi na *i*’. Stoga na dvojbu treba li natuknički lik biti *stočan* ili *stočni* (Nikolić 2014: 65), odgovor glasi da trebaju obje natuknice jer nije riječ o određenom i neodređenom liku, kao što je u RSJ, nego o opisnom (‘koji je bogat stokom’: *stočan kraj*) i odnosnom (‘koji se odnosi na stoku’: *stočni fond*) pridjevu. U nekim parovima određenoga lika pridjeva i odnosnoga postoji i naglasna razlika: *Petak je pòsnī dan kad se jede pòsnī ručak*. Tu su dva pridjeva *posni*: odnosni pridjev *posni* ‘koji se odnosi na post’ i opisni *postan* ‘nemastan’. Prevelika izrazna i sadržajna sličnost bila je uzrokom česte obrade dvaju pridjeva kao jednoga. Lakše bi trebalo biti razgraničavanje odnosnih pridjeva tvorenih sufiksima *-ni* i *-ski*, ali nije uvijek tako, što dobro ilustrira samo jedan primjer. RSJ ima dvije pridjevne natuknice od *um*: *uman* i *umski*, ali *umski* upućuje na *uman* pod 1. (*odr.*) koji se odnosi na *um*. Opisni i odnosni pridjev ne mogu biti sinonimi pa griješe leksikografi kad izjednačuju *kritički* i *kritičan, dinamički* i *dinamičan, polemički* i *polemičan* i sl. Od imenice *um* odnosni bi pridjev bio *umni*, ali je to ujedno i određeni lik opisnoga *uman* te je funkcionalnije upotrebljavati opisni pridjev *uman* i odnosni *umski* (*umska spoznaja, ljepota, gimnastika*). Jednak je odnos *stručan – stručni, brojan – brojni* pa je u tvorbi odnosnih pridjeva poželjna, gdje je moguća, zamjena sufiksa *-ni* razlikovnijim sufiksima: *stručan – strukovni, brojan – brojevni, rodan – rodovni, sustavan – sustavski*.

3.4. Naglasne dublete ili nova natuknica

Lijeva strana rječnika treba pokazati odnose na izraznoj i na izrazno-sadržajnoj razini među natuknicama. Rijetki su rječnici koji imaju uzoran natuknički niz kao što to ima HFR. Prema frazeografskoj tradiciji rječnik nije akcentiran, ali je gramatička i semantička razlikovnost nadnatuknica, među kojima postoji neka izrazna ili izrazno-sadržajna veza, uzorno obilježena. Homonimne su nadnatuknice obrojčane: *umor*¹, *umor*², heterofonski homogrami akcentirani: *lùk, lûk*, a homografi koji pripadaju različitim vrstama riječi gramatički su obilježeni: *dobro* (imenica), *dobro* (prilog).

¹⁸ Kategorija je određenosti u pridjeva semantičko-sintaktička i ne bi se trebala poistovjećivati s jednom od dviju pridjevnih sklonidbenih vrsta.

Vidjeli smo da se homonimi trebaju obrojčati (*líst¹, líst²*), a motivirajuća i motivirana riječ nastala konverzijom ne trebaju (*milijūn br, milijūn im*). Ne trebaju se obrojčati ni heterofonski homogrami¹⁹ (*lūk, lük*) jer među njima ne postoji ni izrazna ni izrazno-sadržajna veza. Međutim, postoji problem razgraničavanja naglasnih dubleta od primjera u kojima naglasak igra ulogu tvorbenoga sredstva, što određuje hoće li biti jedna ili dvije natuknice.

Dva suvremena hrvatska jednojezičnika bilježe različite naglaske za riječ koja znači vrstu broda: *rībarica* (*Rječnik LZ–ŠK*) i *ribàrica* (Anić), dok RSJ ima dva značenja (‘brod’ i ‘žena ribar’) pod jednom natuknicom: *rībarica*, oba ima i VRH, treće je zoonim, ali je natuknica naglasna dubleta. Međutim, to nisu naglasne dublete, nego dvije riječi, *rībarica* znači ‘žena koja lovi ribu’, a *ribàrica* ‘vrsta broda’. Jednako se tako sreću dva naglasna na riječi *pozornica* pa bi se moglo komu činiti da su to naglasne dublete, a nisu, nego su dvije riječi: *pozórnica* (‘mjesto za izvođenje predstave’) i *pòzōrnica* (‘policajka ili vojnkinja’). Kako je riječ o riječima koje nisu isto-zvučnice, one nemaju jednake izraze pa ne mogu biti homonimi. Jednako tako u hrvatskim rječnicima trebaju dvije natuknice: *govórnica* i *gòvōrnica*, *pòslanica* i *poslànica*, *bròdarica* i *brodàrica*.

Poznato je da glagolske imenice znače radnju i rezultat te radnje, poznato je i da se mali broj njih naglasno razlikuje u ta dva značenja, ali nije definiran njihov leksički status i način nastanka. Smatramo da je riječ o heterofonskim homogramima koji su nastali raspadom izraza, pa s njim i polisemije, te su tako nastale dvije riječi s različitim naglascima, dok je većina i dalje ostala višeznačna. Dosad je pisano o depolisemizaciji kojom nastaju homonimi (Tafrá 1986) jer se raspala značenjska veza, ali u ovom slučaju ne nastaju homonimi jer ostaje čvrsta značenjska veza između tih dviju riječi. No, promjenom naglasaka raspala se istost izraza: *pěčēnje* i *pečēnje*, *īmenovānje* i *imenovānje*, *putòvānje* i *putovānje*, *poštòvānje* i *poštovānje*, *vjēncānje* i *vjenčānje*. Jednako je tako naglasak odigrao ulogu u nastanku nove riječi u parovima *konjètina* i *kònjētina*, *stàrina* i *starina*, *kràva* i *kráva* (odmilica), *krūška* i *krúška* (kruškova rakija), *šljīva* i *šljíva* (šljivova rakija). Apstraktna imenica *pòbòžnōst* znači ‘osobina onoga koji je pobožan’ (*njegova pòbòžnōst*) i ima samo jedninu, a imenica *pobòžnōst* znači ‘čin, crkveni obred’ i ima i jedninu (*pobòžnost krunice*) i množinu (*svibanjske pobòžnosti*). Da ne postoji razlika u naglasku, bila bi to višeznačnica, leksička (dva značenja) i gramatička (u jednom značenju *singulare tantum*). Raspad polisemije moguć je, dakle, na dva načina, po sadržajnoj ili po izraznoj liniji. U drugom se slučaju naglasak pojavljuje kao rječotvorno sredstvo čija

¹⁹ Oni nisu istopisnice (homografi) jer je naglasak razlikovno sredstvo (Tafrá 2011).

se uloga izjednačuje s afiksima (Taфра i Košutar 2009), što bi trebalo u rječotvorju podrobnije istražiti jer u svim slučajevima ne mora biti u pitanju depolisemizacija kao što je to očito u glagolskih imenica. Vidljivo je da je razlikovna funkcija prozodijskih jedinica u hrvatskom jeziku mnogo složenija od razlikovne funkcije fonema. Rječnici nažalost u tim slučajevima uglavnom nemaju dvije natuknice. Izuzetak je tek par *pečēnje* i *pečēnje*. Raspodjela je naglaska u glagolskih imenica tipska: dugoulazni uvijek dolazi u imenica koje znače 'čin, rezultat radnje', pa to dokazuje da su dvije riječi koje traže i dvije natuknice. Uz to glagolska imenica koja označuje samo radnju pripada imenicama *sg. t.* jer je nebrojiva (*putòvānje je dugo trajalo*), dok je imenica koja označuje rezultat radnje, brojiva (*drugih putovānjā nije bilo*).

4. Višerječnice kao natuknice

U jezikoslovlju se dugo vode rasprave o leksičkim jedinicama većim od riječi, ali se još nisu usustavili ni nazivi za njih,²⁰ a pogotovo se nije odredio njihov status u rječniku te njihovo mjesto u rječničkom članku. Leksikografi su u nas skloniji jednorječnim natuknicama (ŠRHJ) te još uvijek nema suglasnosti o tome trebaju li neke višerječne leksičke jedinice imati svoju natuknicu. Ako se leksikograf odluči za njih, za izbor bi višerječnih natuknica morao postojati kriterij. U općem rječniku u obzir bi trebale doći samo *višerječnice* koje nastaju leksikalizacijom. Riječ je o leksičkim svezama koje su izjednačene s jednorječnim leksemom zbog demotivacije i gubljenja značenjske samostalnosti svake sastavnice, npr. *lijepa kata, vučja noga, crveni vjetar, slijepi miš* kao što je u francuskom *tout de suite, pomme de terre*.²¹ Premda se i druge vrste leksičkih sveza znaju nazivati složenim leksemom (Nedeljkov 2002) i višičlanom riječju (Gortan-Premk 1997: 17), smatramo da samo leksikalizirane sveze mogu imati status leksema i da im u rječniku treba dati mjesto natuknice. *Lijepa kata, majčina dušica, volovsko oko* ne mogu se obraditi ni pod jednom svojom sastavnicom jer su obje sastavnice desemantizirane. Stoga Ljiljana Nedeljkov (2002: 246) kaže da se takve sveze s pravom „tretiraju kao posebne lekseme”, a to znači i kao natuknice.²² Druge su vrste sveze, koje ona navodi, tipa *atomska bomba, botanička bašta, gajgerov brojač* (hrv.

²⁰ Dobar pregled toga problema, razvrstavanje sveza i prijedlog nazivlja dala je Goranka Blagus Bartolec (2014).

²¹ Više o tome Taфра 2005. (članak *Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem*).

²² VRH je u odnosu na druge rječnike uvrstio dosta višerječnica kao natuknice, ali ih je pogrešno odredio kao imenice.

Geigerov), *sanska koza*, *crni bor*, koje bi se u općem rječniku trebale obrađivati unutar rječničkoga članka. Većina leksičkih sveza (pridjev + imenica) pripada taksonimiji i zapravo su hiponimi u odnosu na imenice: *crni bor* je vrsta bora, a *atomska bomba* je vrsta bombe. Te sveze ne bi trebale imati svoju natuknicu u općim rječnicima.

5. Zaključak

Na kraju se vraćamo na početak. Da bi napisao natuknicu, leksikograf mora prvo odrediti što je leksička jedinica, što je jedna, a što su dvije leksičke jedinice, odnosno koja će značenja obraditi u jednom članku, a koja u dvama ili u više njih. Noviji hrvatski rječnici s jedne strane više leksičkih jedinica obrađuju u jednom članku, ali samo tu i tamo jer nisu koncipirani po tvorbenim porodicama, a s druge strane uspostavljaju dvije natuknice u slučajevima gramatičke i leksičke višeznačnosti. Za prvo je ilustrativan primjer obrada odnosnih pridjeva pod opisnim i onimā pod apelativima, a za drugo je obrada dvorodovne imenice *bol* u dvama rječničkim člancima. Pritom rječnici nisu dosljedni jer bi se i druge dvorodovne imenice, npr. *krpež*, mogle po istom kriteriju razgraničiti. Uopće, najveća je boljka naših rječnika svih tipova nedosljednost za koju je nekada moglo biti razumijevanja, ali danas nema opravdanja zahvaljujući računalnim programima za izradu rječnika i velikim mogućnostima brzoga pretraživanja i ujednačivanja.

Ovdje je više problema u vezi s uspostavom natuknica samo dotaknuto. Razrada nekih od njih nalazi se u citiranim radovima, ali i u mnogim drugim koji ovdje nisu spomenuti, dok drugi problemi čekaju da budu istraženi, primjerice višestruka motivacija u tvorbi riječi i gramatička polisemija te njihov odraz na leksikografiju.

Dio problema, kao što je struktura natuknica (jednorječne i višerječne) ili davanje oblicima riječi, ponajprije supletivima, status natuknice, ostat će na leksikografima da ih riješe pri donošenju koncepcije rječnika, a dio treba riješiti gramatika jasnijim određivanjem granica između derivatema i leksema, fleksije i sufiksacije te pripadnosti riječi određenomu leksičko-gramatičkomu razredu. Dio problema ostat će još bez zadovoljavajućega rješenja, kao što su složeni veznici, prijedlozi, zamjenice tipa *osim što*, *kao što*, *s obzirom na to da*, *budući da*, *u vezi s*, *bilo koji* i sl., popriloženje prijedložnih izraza, ili svrstavanje jedinica tipa *amo-tamo*, *manje-više* u priloge ili frazeme, o čemu ovisi i njihovo mjesto u rječničkom članku. Tako se opet potvrđuje istina da rječnik bez gramatike ne može i da leksikograf mora biti svestran jezikoslovac.

LITERATURA

- Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Atkins, S. B. T., M. Rundell. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku. Zagreb: JAZU – Globus.
- Blagus Bartolec, G. 2014. *Riječi i njihovi susjedi: kolokacijske sveze u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Bratanić, M. 1979. Prilog za dvojezičnu leksikografsku teoriju. *Jezik* 27 (1), 1–9.
- Bujas, Ž. 1999. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Dragičević, R. 2012. Драгићевић, Р. Творбено-семантичка анализа десупстантивних предлога у српском језику. У: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Драгићевић, Р. (ур.). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 73–87.
- Fekete, E. 1984. Фекете, Е. Дилеме око утврђивања лексичких форми неких типова српскохрватских придевских изведеница. У: *Лексикографија и лексикологија*. Јерковић, Ј. (ур.). Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српскохрватски језик, 209–215.
- Gortan Premk, D. 1997. Гортан Премк, Д. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- HFR: *Hrvatski frazeološki rječnik*. 2014. Fink, Ž., A. Menac, R. Venturin. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Hudeček, L., M. Mihaljević. 2009. Homonimija kao leksikografski problem. *Raspreda IHJJ* 35, 159–186.
- Knežević, A. 1970. *Homophone und Homogramme in der Schriftsprache der Kroaten und Serben*. Meisenheim am Glan: Hain.
- Landau, S. I. 1989. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lieber, R. 2005. English Word-formation processes. In: *Handbook of Word-formation*. Štekauer, P., R. Lieber (eds.). Dordrecht: Springer.
- Meljčuk, I. A. 2000. Мельчук, И. А. *Курс общей морфологии (Cours de morphologie générale)*, III. Москва – Вена: „Языки русской культуры“ – Wiener Slawistischer Almanach.
- Nedeljkov, Lj. 2002. Недељков, Љ. Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска, 243–249.
- Nikolić, M. 2014. Николић, М. Утврђивање одреднице у српској лексикографији. У: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Драгићевић, Р. (ур.). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 61–68.
- NODE: J. Pearsall (ur.) 1998, *The New Oxford Dictionary of English*. New York: Oxford University Press.
- Rakić, S. 2002–2003. Ракић, С. О проблему конверзије придева у именице. *Наш језик* XXXIV (3–4), 195–208.

- Ristić, S. 2013. Ристић, С. Придеви са суфиксима *-(a)н*, *-ни* од именичких основа (лексикографско-лексиколошки приступ). У: *Лексика – грамаїшка – дискурс. Зборник у часїи Вери Васић*. Алановић, М. (et al.) (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 217–234.
- Rječnik LZ–ŠK: *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Šonje, J. (ur.) Zagreb: Leksikografski zavod – Školska knjiga.
- RSJ: *Речник српскога језика*. 2007. Николић, М. (ур.). Нови Сад: Матица српска.
- Samardžija, M. 1989. Homonimi u hrvatskom književnom jeziku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, 1–70.
- ŠRHJ: *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Brozović Rončević, D. (gl. ur.). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- Tafra, B. 1986. Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Filologija* 14, 381–393.
- Tafra, B. 1988. Razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva (leksikološki i leksikografski problem). *Rasprave Zavoda za jezik* 14, 185–197.
- Tafra, B. 1989. Što su brojevi (gramatički i leksikografski problem). *Rasprave Zavoda za jezik* 15, 219–237.
- Tafra, B. 1998. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30–31, 349–361.
- Tafra B. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, B. 2007. Rod i broj ispočetka. *Filologija* 49, 211–233.
- Tafra, B. 2011. Istopsisnice i istoslovnice u hrvatskom jeziku. U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II*. Sesar, D. (ur.). Zagreb: FF press.
- Tafra, B. 2012. Тафра, Б. Что в хорватской лексикографии является *заглавным словом*. У: *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія*. Гнатюк, І. С. (ур.). Леонідові Сидорович Паламарчукові. Київ: Інститут української мови НАН України, 391–416.
- Tafra, B. 2014. Derivatem i leksem. *Suvremena lingvistika* 40 (77), 77–90.
- Tafra, B., P. Košutar. 2009. Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 67/1, 87–107.
- VRH: *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Jojić, Lj. (gl. ur.). Zagreb: Školska knjiga.
- Zgusta, L. 1991. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.

Branka Tafra

DILEMMAS OVER DETERMINING AN ENTRY

S u m m a r y

A lexicographer is frequently faced with the question of which lexical units should have entry status, whether more meanings should be included in one or more entries and which form an entry should have. The article discusses the boundaries

of words, as well as the ever-lasting lexicographical dilemma: one or two entries, the boundaries of homonymy, conversion and lexicalisation, grammatical polysemy versus word formation, accent variation versus new entry, as well as multi-word entries. In addition, possible solutions to the above issues are presented.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16'373(082)

811.16'374(082)

ЛЕКСИКОЛОГИЈА и лексикографија у светлу савремених приступа : зборник научних радова / уредништво Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2016 (Београд : Чигоја штампа). – 577 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: *Lexicology and Lexicography in the Light of Contemporary Approaches*. – Радови на више језика. – Тираж 300. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82873-56-3

1. Ристић, Стана, 1950– [приређивач, сакупљач]
 2. Лазић Коњик, Ивана, 1978– [приређивач, сакупљач]
 3. Ивановић, Ненад, 1979– [приређивач, сакупљач]
- а) Словенски језици – Лексикологија – Зборници
 - б) Словенски језици – Лексикографија – Зборници

COBISS.SR-ID 228321036